

NEOBJAVLJENA STELA VETERANA LEGIJE SEDMA CLAUDIA PIA FIDELIS IZ SIKULA

AN UNPUBLISHED STELE OF A VETERAN OF LEGIO VII CLAUDIA PIA FIDELIS FROM SICULI

Ivan Matijević

Filozofski fakultet u Splitu / Faculty of Humanities
and Social Sciences Split

Odsjek za povijest / Department of History

Poljička cesta 35

HR - 21000 Split

ivan.matijevic@ffst.hr

UDK/UDC:

811.14'373.6 ; 811.124'373.6

doi: 10.15291/misc.1354

Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper

Primljeno / Received: 21. XII. 2016.

Abstract

Autor objavljuje stelu veterana legije Sedma *Claudia pia fidelis* pronađenu u Sikulima. Donosi restituciju natpisa, onomastičku analizu i interpretaciju u kontekstu ostalih epigrafskih potvrda legijskih veterana u Saloni tijekom 1. stoljeća i njihova naseljavanja u Sikulima u doba cara Klaudija (41. – 54.).

KLJUČNE RIJEČI: stela; Sikuli; veteran; legija; naseljavanje; Salona

Abstract

The author publishes a stele of a veteran of legio VII Claudia pia fidelis found in Siculi. He provides reading of the inscription, onomastic analysis and interpretation in the context of other epigraphic confirmations of the legionary veterans in Salona in the 1st century and their settlement in Siculi in the period of the Emperor Claudius (41-54).

KEYWORDS: Stele, Siculi, veteran, legion, settling, Salona

1. OKOLNOSTI PRONALASKA
STELE. OPIS I NATPIS

U Bijaćima je 2013. tijekom gradnje neke kuće pronađena stela (Sl. 1). U trenutku otkrivanja bila je cjelovita jer su sudeći po fotografijama sve crte loma svježje, a pretrpjela je i oštećenja građevinskim udarnim čekićem. Stela je razlomljena u devet komada i odmah nakon otkrića zabetonirana u temelje kuće.¹ Dimenzije stele su nepoznate. Gornji dio sastoji se od trokutastog pseudozabata kojemu su kose stranice izvedene jednostavnom „S“ profilacijom. U sredini je nepravilna ispupčena četveroliska rozeta. Lijevo i desno od pseudozabata su pseudoakroteriji ukrašeni četverostrukim palmetama. Natpisno polje uokvireno je jednostavnom „S“ profilacijom. Znakovi interpunkcije mogu se uočiti u svim redcima osim u 7. i 8. retku.² Tekst je oštećen na desnoj strani unatoč čemu ga je moguće pročitati i u cijelosti restituirati:

C AVLIV[.] C · F
ANI · SECVNDVS
DOMO · CREMONA
VET · LEG · VII CPF
5 HSE · ARRIA
AGATEMERIS · COIVGI
CARISIMO BEN[.]
MERENTI POSV[.]
Q · ARRI · PRISC[.]
10 SE · VIVA · ET
SIBI · POSVIT

C(aius) Auliu[s] C(ai) f(ilius) / Ani(ensis) Secundus / domo Cremona / vet(eranus) leg(ionis) VII

¹ Informacije o okolnostima pronalaska stele, fotografije i dopuštenje za objavu dobio sam od kolege Ivana Šute, ravnatelja Muzeja grada Kaštela, i kolegice Ivane Klaić na čemu sam im zahvalan. Točna lokacija pronalaska spomenika i autor priložene fotografije su nepoznate.

² U radu nije posvećena pažnja morfologiji spomenika i paleografiji. Preliminarna usporedba s ostalim vojničkim nadgrobnim spomenicima iz Salone pokazala je da Sekundova stela ima najviše morfoloških sličnosti sa stelom Lucija Vegnonija (D. TONČINIĆ 2011: 96, sl. 65; v. dalje u tekstu bilj. 28), također otkrivenoj u Sikulima, i sa stelom Seksta Atilija iz Jadera (D. TONČINIĆ 2011: 28–30, sl. 7, za tipologiju stela pripadnika Sedme legije u Dalmaciji v. D. TONČINIĆ 2011: 147–161). Slova su na Sekundovoj steli isklesana prilično nepravilno, posebice A, G i S, te u Saloni nema vojničkog natpisa koji bi mogao poslužiti za analogiju.

1. CIRCUMSTANCES OF THE
STELE DISCOVERY. DESCRIPTION
AND INSCRIPTION

A stela was found in Bijaći in 2013 when a house was built (Fig. 1). In the moment of discovery it was complete as all fracture lines seem to be fresh judging from the photographs, and it was damaged by a construction impact hammer. The stela was broken in nine pieces and embedded into the house foundations immediately after the discovery.¹ The dimensions of the stela are unknown. Upper part consists of triangular pseudo-gable whose oblique sides were rendered with simple “S” molding. Irregular embossed four-petalled rosette is in the middle. Pseudo-acroteria decorated with fourfold palmettes are to the left and right of the pseudo-gable. The inscription field is framed with simple “S” molding. There are punctuation marks in all lines except for the seventh and eighth.² The text is damaged on the right side but still it can be read and restored in entirety:

C AVLIV[.] C · F
ANI · SECVNDVS
DOMO · CREMONA
VET · LEG · VII CPF
5 HSE · ARRIA
AGATEMERIS · COIVGI
CARISIMO BEN[.]
MERENTI POSV[.]
Q · ARRI · PRISC[.]
10 SE · VIVA · ET
SIBI · POSVIT

C(aius) Auliu[s] C(ai) f(ilius) / Ani(ensis) Secundus / domo Cremona / vet(eranus) leg(ionis) VII

¹ I would like to thank colleague Ivan Šuta, director of the Museum of the Town of Kaštela and colleague Ivana Klaić for providing the information about the circumstances of the stela discovery, photographs and permission for publication. Exact finding place and the author of the attached photograph are unknown.

² Morphology of the monument and palaeography were not discussed in the paper. Preliminary comparison with other soldiers' funerary monuments from Salona has shown that the Secundus' stela has most morphological similarities with the stela of Lucius Vegnonius (D. TONČINIĆ, 2011: 96, fig. 65; see further in the text, note 28), also found in Siculi, and with the stela of Sextus Atilius from Iader (D. TONČINIĆ, 2011: 28–30, fig. 7, for the typology of the steles of members of legio VII in Dalmatia see D. TONČINIĆ, 2011: 147–161). Letters on the Secundus' stela are carved rather crudely, particularly A, G and S, and there is no a suitable military inscription in Salona to be used as analogy.

C(laudiae) p(iae) f(idelis) h(ic) s(itus) e(st) Arria / Agat(h)emeris co(n)iugi lcaris(s)imo ben[e] / merenti posu[it et(?)] / Q(uinto) Arri(o) Prisc[o(?)] p(atri) vel fr(atri) vel p(atrono)]⁰ se viva et / sibi posuit.

Ovdje počiva Gaj Aulije Sekundo, Gajev sin, (upisan u glasački okrug) *Aniensis*, (iz) grada Kremone, veteran legije Sedma *Claudia pia fidelis*. Arija Agatemerida za života je postavila sebi i svome zaslužnome i najdražemu suprugu, [i(?)] Kvintu Ariju Prisku(?) [ocu ili bratu ili patronu].

2. LEGIJSKI VETERAN GAJ AULIJE SEKUNDO

Pokojnikov imenski obrazac sadrži prenamen, gentilicij, filijaciju, glasački okrug, kognomen i domicil, što su elementi karakteristični za imenovanje rimskog građanina u ranom principatu.³ Gentilicij *Aulius* do sada nije poznat na natpisima iz rimske provincije Dalmacije. U Italiji je potvrđen 12 puta, u Galiji Belgici i objema Germanijama dva puta, a po jedan put u Noriku, Panoniji, Hispaniji i Narbonskoj Galiji.⁴ Kognomen *Secundus* jedan je od najraširenijih u rimskom svijetu jednako kao i u provinciji Dalmaciji.⁵ Gaj Aulije Sekundo porijeklom je iz Kremone. Grad je osnovan 218. pr. Krista u Desetoj regiji Italije, upisan je u glasački okrug *Aniensis* i od Augustova vremena ima status kolonije.⁶ Ni jedan vojnik legije Sedma *Claudia pia fidelis* u Dalmaciji nije bio iz Kremone, ali su trojica bila upisana u glasački okrug *Aniensis*.⁷ Iz Kremone su bila četvorica pripadnika legije Jedanaesta *Claudia pia fidelis* stacionirane u Burnumu.⁸ Grad porijekla

³ G. ALFÖLDY 1969: 27.

⁴ *OPEL* 1, str. 98, *Aulius*.

⁵ G. ALFÖLDY 1969: 291–292.

⁶ C. HÜLSEN 1901: 1702.

⁷ D. TONČINIĆ 2011: 199–207. U ovaj glasački okrug bili su upisani L. Domicije Akvila (*L. Domitius Aquila*) i G. Domicije Akvilino (*C. Domitius Aquilinus*) (*CIL* 3, 8487; *EDH* HD058380; D. TONČINIĆ 2011: 33–34, br. 11) i Kvint Ignijen Ferok (*Q. Ignienus Ferox*) (*ILug* 2105; *EDH* HD034445; D. TONČINIĆ 2011: 42–43, br. 19).

⁸ *CIL* 3, 6416; *CIL* 3, 14997.1; *CIL* 3, 15001; *ILug* 2816. Jedan oštećeni natpis iz Narone (*CIL* 3, 8434) i jedan iz Burnuma (*CIL* 3, 15007) sadrže oznaku istog grada i glasačkog okruga i vjerojatno je također riječ o legionarima, ali nije poznato u kojim su postrojbama služili. Za pripadnike legije Jedanaesta *Claudia pia fidelis* iz Kremone v. i J. C. MANN 1983: 111–112. Površinski pogled na popis porijekla legionara iz 1. stoljeća pokazuje da ih je iz Kremone nekolicina služila u Panoniji i Gornjoj Germaniji, a tek

C(laudiae) p(iae) f(idelis) h(ic) s(itus) e(st) Arria / Agat(h)emeris co(n)iugi lcaris(s)imo ben[e] / merenti posu[it et(?)] / Q(uinto) Arri(o) Prisc[o(?)] p(atri) vel fr(atri) vel p(atrono)]⁰ se viva et / sibi posuit.

Here lies Gaius Aulius Secundus, son of Gaius, (registered in the voting tribe) *Aniensis*, (from) the city of Cremona, veteran of legio VII Claudia pia fidelis. Arria Agatemeris made this for herself and her well-deserving husband, [and(?)] Quintus Arrius Priscus (?) [father or brother or patron].

2. LEGIONARY VETERAN GAIUS AULIUS SECUNDUS

The deceased person's naming formula contains praenomen, gentilicium, filiation, voting tribe, cognomen and domicile as elements characteristic of naming a Roman citizen in the Early Principate.³ Gentilicium *Aulius* has not been recorded on the inscriptions from the Roman province of Dalmatia. In Italy it was confirmed twelve times, in Gallia Belgica and both Germaniae two times, and once in Noricum, Pannonia, Hispania and Gallia Narbonensis respectively.⁴ Cognomen *Secundus* is one of the most widespread cognomina in the Roman world including the province of Dalmatia.⁵ Gaius Aulius Secundus was originally from Cremona. The city was founded in 218 BC in the tenth region of Italy, inscribed in the voting tribe *Aniensis*, having the status of a colony from the Augustan era.⁶ None of the soldiers of legio VII Claudia pia fidelis in Dalmatia was from Cremona, but three of them were registered in the voting tribe *Aniensis*.⁷ Four members of the Legio XI Claudia pia fidelis stationed at Burnum were from Cremona.⁸ City of origin is known

³ G. ALFÖLDY, 1969: 27.

⁴ *OPEL* 1, p. 98, *Aulius*.

⁵ G. ALFÖLDY, 1969: 291–292.

⁶ C. HÜLSEN, 1901: 1702.

⁷ D. TONČINIĆ, 2011: 199–207. Lucius Domitius Aquila, Gaius Domitius Aquilinus (*CIL* 3, 8487; *EDH* HD058380; D. TONČINIĆ, 2011: 33–34, no. 11 and Quintus Ignienus Ferox (*ILug* 2105; *EDH* HD034445; D. TONČINIĆ, 2011: 42–43, no. 19) belonged to this voting tribe.

⁸ *CIL* 3, 6416; *CIL* 3, 14997.1; *CIL* 3, 15001; *ILug* 2816. One damaged inscription from Narona (*CIL* 3, 8434) and one from Burnum (*CIL* 3, 15007) mention the same city and voting tribe; probably these were also legionaries but we do not know in which units. On the members of legio XI Claudia pia fidelis from Cremona see also J. C. MANN, 1983: 111–112. Superficial view at the list of origin of the 1st century legionaries indicates

poznat je za 58 pripadnika Sedme legije. Velika većina ih je iz Male Azije (25) i Italije (20), mnogo manje iz Makedonije (5) i posebno Narbonske Galije (1). Potjecali su iz 33 različita grada od čega ih je najviše u Italiji (12). To su *Aesis, Arretium, Beneventum, Bononia, Brixia, Florentia, Forum Cornelii, Libarna, Ticinum, Placentia, Pisaurum* i *Verona*.⁹ Aulijev natpis potvrđuje i Kremonu kao 13. italski grad iz kojega su potjecali pripadnici ove legije na službi u Dalmaciji.

Sedma legija je nakon dolaska u Ilirik i sudjelovanja u slamanju Batonova ustanka između 6. i 9. godine smještena u logor Tilurij. Važan događaj u njezinoj povijesti bila je 42. godina kada je tijekom pobune namjesnika Skribonijana stala na stranu cara Klaudija i od njega zavrijedila počasni naziv *Claudia pia fidelis*. Dalmaciju je napustila najvjerojatnije između 58. i 62. godine kada je premještena u Viminaciju u Gornjoj Meziji.¹⁰ Navođenje počasnog naslova datira nastanak Sekundove stele u vrijeme iza 42. godine¹¹ i upravo između te godine i legijina odlaska iz provincije treba smjestiti njegovo stjecanje veteranskog statusa. Sekundova je stela mogla biti postavljena relativno brzo jer statistika pokazuje da su veterani iz njegove legije nakon otpusta u prosjeku živjeli manje od tri godine.¹² Međutim, moglo se

SLIKA 1. Stela veterana legije Sedma Claudia pia fidelis Kvinta Aulija Sekunda iz Sikula

FIGURE 1. Stele of Quintus Aulius Secundus, veteran from the legio VII Claudia pia fidelis from Siculi

for 58 members of legio VII. The majority were from Asia Minor (25) and Italy (20), much less from Macedonia (5) and Gallia Narbonensis (1). They came from 33 different cities, mostly in Italy (12): *Aesis, Arretium, Beneventum, Bononia, Brixia, Florentia, Forum Cornelii, Libarna, Ticinum, Placentia, Pisaurum* and *Verona*.⁹ Aulius' inscription confirms Cremona as the 13th Italian city of origin of this legion's members stationed in Dalmatia.

After coming to Illyricum, legio VII participated in crushing Bato's uprising between the years 6 and 9 and then it was stationed in the camp Tilurium. The year 42 was of particular importance in its history when it sided with the

Emperor Claudius during the governor Scribonianus' revolt thereby earning the honorary title *Claudia pia fidelis*. It left Dalmatia between 58 and 62 when it was sent to Viminacium in Upper Moesia.¹⁰ Mention of the honorary title dates the formation of Secundus' stele to the period after the year 42¹¹ and his acquisition of the veteran status falls exactly between that year and legion's departure from the province. Secundus' stele could have been set up in a relatively short period as the statistics shows that the veterans from his legion lived for less than three years after the end of their military career.¹² Howe-

jedan ili dvojica u Britaniji i Hispaniji, detaljnije v. J. C. MANN 1983: 84 i d.

⁹ D. TONČINIĆ 2011: 201–207.

¹⁰ D. MARŠIĆ 2010: 74; D. TONČINIĆ 2011: 12–14, 139, 172.

¹¹ E. RITTERLING 1925: 1617; A. BETZ 1938: 36–37; D. TONČINIĆ 2011: 14, 139–140.

¹² D. TONČINIĆ 2011: 214.

that few soldiers from Cremona served in Pannonia and Upper Germania, and only one or two in Britannia and Hispania; see more extensively in J. C. MANN, 1983: 84 ff.

⁹ D. TONČINIĆ, 2011: 201–207.

¹⁰ D. MARŠIĆ, 2010: 74; D. TONČINIĆ, 2011: 12–14, 139, 172.

¹¹ E. RITTERLING, 1925: 1617; A. BETZ, 1938: 36–37; D. TONČINIĆ, 2011: 14, 139–140.

¹² D. TONČINIĆ, 2011: 214.

to dogoditi i nakon dužeg vremena,¹³ pa čak i u vrijeme kada legija više ovdje nije boravila.¹⁴ Nepoznato je koliko je imao godina života i godina vojne službe, što ne iznenađuje jer su ovi podatci slabo poznati za legijske veterane u Saloni u 1. stoljeću. Naime, godine službe dokumentirane su za četvoricu, a starosna dob za šestoricu bivših pripadnika legija Sedma i Jedanaesta *Claudia pia fidelis* koji su u vojsci prosječno proveli 30 godina, a preminuli su u dobi od 51,5 godine.¹⁵

3. KOMEMORATORICA ARIJA AGATEMERIDA I KVINT ARIJE PRISKO(?)

Veteranu Sekundu i sebi stelu je za života postavila supruga Arija Agatemerida.¹⁶ Spominjanje supruge nije neobično jer je Sekundo nakon otpusta iz vojske dobio pravo ženidbe (*conubium*) sa svojom partnericom.¹⁷ Ukupno 16 salonitanskih natpisa legija Sedma i Jedanaesta *Claudia pia fidelis* spominje veterane i članove uže obitelji, oslobođenike, oslobođenice i ostale osobe s njima povezane na različite načine. Supruge su izričito spomenute na pet natpisa i vjerojatno na još jednom natpisu.¹⁸ Treća osoba čije je ime zabilježeno na steli je Kvint Arije Prisko(?). S obzirom na raspoloživi prostor na završetku 9. retka najvjerojatnije je njegov kognomen *Priscus*. Ovaj kognomen jedan je od najraširenijih u Carstvu, također i u Dalmaciji, gdje je bio popularan među domaćim stanovništvom.¹⁹ Ženin kognomen *Agathemeris* je grčkog porijekla, čest na natpisima u Rimu, i

ver this could have happened after longer period,¹³ even when the legion was not stationed in Dalmatia any longer.¹⁴ We do not know how old he was or how long he served in the legion which is not surprising as these information are poorly known for the legionary veterans in Salona in the 1st century. In other words, years of service were documented for four, and the age for six former members of the legions VII and XI Claudia pia fidelis who served an average of 30 years in the army, and they passed away at the age of 51.5.¹⁵

3. COMMEMORATOR ARRIA AGATHEMERIS AND QUINTUS ARRIUS PRISCUS (?)

The stele was set up by Arria Agathemeris for herself and her husband veteran Secundus while she was still alive.¹⁶ Mentioning of wife is not unusual as Secundus had the right to marry (*conubium*) his partner after the end of military service.¹⁷ Total of 16 Salonitan inscriptions of the legions VII and XI Claudia pia fidelis contain mention of veterans and members of their immediate family, freedmen and freedwoman and other persons associated with them in different ways. Wives were explicitly mentioned on five inscriptions and most likely on one more inscription.¹⁸ The third person whose name was mentioned on the stele was Quintus Arrius Priscus (?). Considering the available space at the end of the ninth line most probably his cognomen was Priscus. This cognomen was one of the most widespread cognomina in the empire, including Dalmatia, where it was popular among the local

¹³ To pokazuje primjer Tita Fuficija (*T. Fuficius*) iz legije Dvadeseta (*CIL* 3, 2030). Postao je veteran najvjerojatnije prije 6. godine, a portret na njegovoj steli nije raniji od Kaligulina ili Klaudijeva vremena; N. CAMBI 2000: 44–45, kat. br. 50, tab. 62; Ž. MILETIĆ 2010: 120.

¹⁴ Isto se pretpostavlja za još neke spomenike njezinih pripadnika, v. D. TONČINIĆ 2011: 162.

¹⁵ I. MATIJEVIĆ 2015: 98–101, 121, 127–128, Tablica 3. Za starosnu dob i godine službe jedanaestorice veterana legije Sedma *Claudia pia fidelis* u Dalmaciji v. D. TONČINIĆ 2011: 209–214.

¹⁶ Za ostale osobe spomenute na salonitanskim natpisima legijskih veterana iz 1. stoljeća v. I. MATIJEVIĆ 2015: 293–295, 305–307.

¹⁷ W. SCHEIDEL 2007: 419–421.

¹⁸ I. MATIJEVIĆ 2015: 293–295, 311–315, Tablica 13.

¹⁹ *OPEL* 3, 163, *Priscus*; G. ALFÖLDY 1969: 273.

¹³ This is indicated by the example of Titus Fuficius from legio XX (*CIL* 3, 2030). He became a veteran most likely before AD 6, and portrait on his stele is not earlier than the time of Caligula or Claudius; N. CAMBI, 2000: 44–45, cat. no. 50, tab. 62; Ž. MILETIĆ, 2010: 120.

¹⁴ The same is assumed for some other monuments of its members, see D. TONČINIĆ, 2011: 162.

¹⁵ I. MATIJEVIĆ, 2015: 98–101, 121, 127–128, Table 3. For the age and years of service of eleven veterans of legio VII Claudia pia fidelis in Dalmatia see D. TONČINIĆ, 2011: 209–214.

¹⁶ For other persons mentioned on the Salonitan inscriptions of the legionary veterans from the 1st century see I. MATIJEVIĆ, 2015: 293–295, 305–307.

¹⁷ W. SCHEIDEL, 2007: 419–421.

¹⁸ I. MATIJEVIĆ, 2015: 293–295, 311–315, Table 13.

to većinom među robovima i oslobođenicima.²⁰ U Dalmaciji je potvrđen dvaput na natpisima iz Salone i na jednom iz nepoznatog nalazišta.²¹ Agatemerida i Prisko(?) imaju isti gentilicij prema čemu bi se moglo zaključiti da je on bio njezin otac ili brat ili patron. Na kraju 8. retka ima dovoljno mjesta za veznik *et*, kao što i na kraju 9. retka nakon kognomena može stati oznaka Agatemeridina i Priskova(?) međusobnog odnosa. Prema tome, on je druga osoba komemorirana ovim nadgrobnim natpisom. Međutim, ime Kvinta Arija Priska(?) može biti restituirano i u genitivu što bi sugeriralo da je tako Agatemerida navedena kao njegova kći ili oslobođenica. Gentilicij *Arrius* italčkog je porijekla i vrlo rasprostranjen. U Italiji je potvrđen 47 puta, Hispaniji 13, Galiji Belgici i objema Germanijama četiri puta te s još nekoliko primjera u Narbonskoj odnosno Lugdunskoj Galiji, objema Panonijama i objema Mezijama, Noriku, Dakiji i Britaniji. U Dalmaciji je zabilježen 16 puta.²² O Arijima u Salonu u ranom principatu može se vrlo malo reći jer je na raspolaganju tek nadgrobni natpis (*CIL* 3, 2085) koji je svojemu sinu G. Turaniju Sedatu, duoviru u Skardoni i članu familije vjerojatno lokalnog porijekla, postavila Arija Sukcesa.²³ Sve potvrde iz kasnoga principata potječu iz Salone uključujući jednu iz Škripa i iz Sikula.²⁴ U kontekstu Sekundove supruge Arije Agatemeride i Kvinta Arija Priska(?) važna je stela (*ILLug* 2781) iz Sikula koju je Ariju Kalationu i njegovoj ženi postavila njihova kći.²⁵ Prema tome bi se moglo kazati da su pripadnici ove familije bili vlasnici zemalja u zapadnom dijelu salonitanskog agera i u kasnom principatu.

population.¹⁹ Wife's cognomen Agathemeris is of Greek origin; it is often found on the inscriptions in Rome, mostly among slaves and freedmen.²⁰ In Dalmatia it was confirmed twice on the inscriptions from Salona and one inscription from an unknown finding place.²¹ Agathemeris and Priscus (?) have identical gentilicium indicating that he might have been her father or brother or patron. At the end of the eighth line there is enough space for the conjunction *et*, just like designation of Agathemeris' and Priscus' (?) relation might have been written at the end of the ninth line. In that way he is the second person commemorated on this funerary monument. However the name of Quintus Arrius Priscus (?) could be restored in the genitive case as well suggesting that Agathemeris was mentioned as his daughter or freedwoman. Gentilicium Arrius is of Italic origin and it is very widespread. In Italy it was confirmed 47 times, in Hispania 13 times, four times in Gallia Belgica and both Germaniae, and with several more examples in Gallia Narbonensis and Lugunensis, both Pannoniae and both Moesiae, Noricum, Dacia and Britannia. In Dalmatia it was recorded 16 times.²² Little is known about Arrii in Salona in the Early Principate as there is only a funerary inscription (*CIL* 3, 2085) set up by Arria Successa, dedicated to her son G. Turranius Sedatus, duovir in Scardona and probably a member of a family of local origin.²³ All confirmations from the Late Principate originate from Salona including the one from Škrip and from Siculi.²⁴ In the context of Secundus' wife Arria Agathemeris and Quintus Arrius Priscus (?) we need to mention a stela (*ILLug* 2781) from Siculi set up to Arrius Calatio and his wife by their daughter.²⁵ Therefore we might say that members of this family were owners of land in the western part of the Salonitan ager also in the Late Principate.

²⁰ J. del HOYO 2000: 319; v. i H. SOLIN 2002: 4–7.

²¹ *CIL* 3, 2360; 8792 (Salona); *CIL* 3, 10151 (nepoznato nalazište).

²² *OPEL* 1, 76–77, *Arrius*.

²³ O magistratu Turaniju v. M. GLAVIČIĆ 2007: 253–254; o Turanijima kao vodećoj skardonitanskoj obitelji v. J. J. WILKES 1969: 312–313.

²⁴ G. ALFÖLDY 1969: 61.

²⁵ *Arrio Calaltioni et Minaltiae Myrine / parentib(us) bene f merentib(us) filia / fecit*. Takvu dataciju natpisa slijedi i heidelberška baza natpisa, v. *EDH* HD035200.

¹⁹ *OPEL* 3, 163, *Priscus*; G. ALFÖLDY, 1969: 273.

²⁰ J. del HOYO, 2000: 319; see also H. SOLIN, 2002: 4–7.

²¹ *CIL* 3, 2360; 8792 (Salona); *CIL* 3, 10151 (unknown findspot).

²² *OPEL* 1, 76–77, *Arrius*.

²³ On the magistrate Turranius see M. GLAVIČIĆ, 2007: 253–254; on the Turrani as the leading Scardonitan family see J. J. WILKES, 1969: 312–313.

²⁴ G. ALFÖLDY, 1969: 61.

²⁵ *Arrio Calaltioni et Minaltiae Myrine / parentib(us) bene f merentib(us) filia / fecit*. Such dating of the inscription is accepted in the Epigraphic Database Heidelberg, see *EDH* HD035200.

4. SEKUNDO U KONTEKSTU OSTALIH VETERANSKIH NATPISA NJEGOVE LEGIJE U SALONI

Aulije Sekundo je 16. epigrafski potvrđen veteran ove legije u Saloni odakle ih potječe najviše u odnosu na ostale lokalitete u Dalmaciji.²⁶ Prije 42. godine veteranski status stekli su Kvint Hortenzije (*Q. Hortensius*),²⁷ Lucije Vegnonije (*L. Vegnonius*)²⁸ i Gaj Pinarije Skarpo (*C. Pinarius Scarpus*).²⁹ Starosna dob i dužina službe poznati su samo za Tita Sabina (*T. Sabinus*), umrloga u 56. godini nakon što je 32 godine proveo u vojsci.³⁰ Veteranima su najvjerojatnije pripadala još dva oštećena natpisa. Lucije Aruncije (*L. Arruntius*) umro je u dobi od 55 godina, što znači da je imao najmanje 30 godina vojne službe, prema čemu se može pretpostaviti njegov veteranski status.³¹ Aulo R[utilije] Tusko (*A. R[utilius] Tuscus*) imao je djecu koja nose njegov gentilicij, što znači da su njegovi zakoniti potomci proizašli iz braka koji je očito sklopljen nakon završetka službe.³² Poslije 42. godine razvojačeni

²⁶ Neobično je što je u okolici legijskog logora u Tiliriju epigrafski potvrđen samo jedan veteran, i to iz vremena prije 42. godine, a istodobno su u okolici Ljubuškog (*Bigeste, pagus Scunasticus*) potvrđena devetorica koji su očito sačinjavali *vexillum veteranorum*. Tri natpisa iz Ekvuma odnosno Narone, a po jedan iz Jadera, Dugopolja i Asseria najvjerojatnije su odraz pojedinačnih naseljavanja veterana; D. TONČINIĆ 2011: 171–178; za veterane u Ekvumu v. i D. TONČINIĆ, D. DEMICHELI 2008: 354. To je najviše i u odnosu na ostale legijske veterane u Saloni gdje su sljedeći po brojnosti bivši pripadnici legije Jedanaesta *Claudia pia fidelis* s osam natpisa, v. I. MATIJEVIĆ 2015: 100–101, 127–130, Tab. 3.

²⁷ *CIL* 3, 2033; D. TONČINIĆ 2011: 41, br. 18; I. MATIJEVIĆ 2015: 396, kat. br. 32; *EDH* HD054808. Bilješke navedene uz ovaj i svaki sljedeći natpis upućuju na glavne epigrafske korpuse (*CIL*, *ILug*, *AE*, *EDH*) i na osnovnu literaturu u kojoj se može naći njihova cjelovita bibliografija.

²⁸ *CIL* 3, 9712; D. TONČINIĆ 2011: 95–96, br. 65; I. MATIJEVIĆ 2015: 399–400, kat. br. 35; *EDH* HD058602. U starijoj se literaturi sumnjalo u Vegnonijevu pripadnost Sedmoj legiji zbog oštećenosti stele na mjestu brojčanog dijela imena postrojbe. Međutim, uvid u stelu i neki argumenti govore da tu sumnju treba odbaciti, v. D. TONČINIĆ 2011: 96.

²⁹ *ILug* 2280; D. TONČINIĆ 2011: 81, br. 50; I. MATIJEVIĆ 2015: 398, kat. br. 34; *EDH* HD034679.

³⁰ *CIL* 3, 2048; D. TONČINIĆ 2011: 82, br. 53; I. MATIJEVIĆ 2015: 395, kat. br. 31; *EDH* HD063317.

³¹ *ILug* 2091; D. TONČINIĆ 2011: 26, br. 4; I. MATIJEVIĆ 2015: 397, kat. br. 33; *EDH* HD034435. D. TONČINIĆ (2011: 176) navodi da se veteranski status na osnovi visoke životne dobi pretpostavlja za Gaja Asurija (*C. Asurius*) (*CIL* 3, 8723; *EDH* HD062488). Očito je riječ o previdu jer na njegovu natpisu jasno stoji da je aktivan vojnik koji je umro u dobi od 35 godina nakon 14 godina službe. Vjerojatno se mislilo na gore spomenutog Lucija Aruncija.

³² *CIL* 3, 9711; D. TONČINIĆ 2011: 106, br. 77; I. MATI-

4. SECUNDUS IN THE CONTEXT OF OTHER VETERAN INSCRIPTIONS OF HIS LEGION IN SALONA

Aulius Secundus is the 16th veteran with epigraphic confirmation of this legion in Salona which yielded most such finds in comparison with other sites in Dalmatia.²⁶ Before the year 42 the veteran status was acquired by Q. Hortensius,²⁷ L. Vegnonius²⁸ and C. Pinarius Scarpus.²⁹ Age and years of service are known only for Titus Sabinus who died at the age of 56 after 32 years in the army.³⁰ Two more damaged inscriptions also probably belonged to the veterans. Lucius Arruntius died at the age of 55 meaning that he had at least 30 years of military service so that his veteran status can be assumed.³¹ Aulus Rutilius Tuscus (*A. R[utilius] Tuscus*) had children who bore his gentilicium meaning that they were his legitimate offspring from a marriage evi-

²⁶ It is unusual that only one veteran was confirmed epigraphically in the surrounding of the military camp in Tilirium, from the period before the year 42. At the same time nine veterans, evidently making *vexillum veteranorum* were confirmed in the vicinity of Ljubuški (*Bigeste, pagus Scunasticus*). There are three inscriptions from Aequum, and Narona, and one from Iader, Dugopolje and Asseria respectively, as reflections of probably individual settling of veterans; D. TONČINIĆ, 2011: 171–178; for the veterans in Aequum see also D. TONČINIĆ, D. DEMICHELI, 2008: 354. This is the biggest number in comparison to other legionary veterans in Salona where members of legio XI *Claudia pia fidelis* take the second place with eight inscriptions, see I. MATIJEVIĆ, 2015: 100–101, 127–130, Tab. 3.

²⁷ *CIL* 3, 2033; D. TONČINIĆ, 2011: 41, no. 18; I. MATIJEVIĆ, 2015: 396, cat. no. 32; *EDH* HD054808. Notes listed with this and all other inscriptions indicate to main epigraphic collections (*CIL*, *ILug*, *AE*, *EDH*) and basic literature offering their complete bibliography.

²⁸ *CIL* 3, 9712; D. TONČINIĆ, 2011: 95–96, no. 65; I. MATIJEVIĆ, 2015: 399–400, cat. no. 35; *EDH* HD058602. In the older literature it was matter of dispute if Vegnonius was a soldier of legio VII as the stele was damaged at the place of numerical part of the troop name. However examination of the stele and some arguments indicate that this doubt should be dismissed, see D. TONČINIĆ, 2011: 96.

²⁹ *ILug* 2280; D. TONČINIĆ, 2011: 81, no. 50; I. MATIJEVIĆ, 2015: 398, cat. no. 34; *EDH* HD034679.

³⁰ *CIL* 3, 2048; D. TONČINIĆ, 2011: 82, no. 53; I. MATIJEVIĆ, 2015: 395, cat. no. 31; *EDH* HD063317.

³¹ *ILug* 2091; D. TONČINIĆ, 2011: 26, no. 4; I. MATIJEVIĆ, 2015: 397, cat. no. 33; *EDH* HD034435. D. TONČINIĆ (2011: 176) mentions that the veteran status is assumed for Gaius Asurius on the basis of his old age (*C. Asurius*) (*CIL* 3, 8723; *EDH* HD062488). This was evidently an oversight as his inscription clearly states that he was an active soldier who died at the age of 35 after 14 years of service. Probably previously mentioned Lucius Arruntius was referred to.

su Gaj Lukrecije (*C. Lucretius*),³³ Tit Kurtijak (*T. Curtiacus*),³⁴ Gaj Lolije Valent (*C. Lollius Valens*),³⁵ Lucije Fabije Saturnin (*L. Fabius Saturninus*),³⁶ Gaj Vatinije Kapiton (*C. Vatinius Capito*)³⁷ i jedan nesačuvanog imena.³⁸ Samo su za dvojicu poznati podatci o duljini vojne službe i godinama života. Gaj Kurijacije Sekundo (*C. Curiatius Secundus*) umro je u dobi od 65 godina,³⁹ a Lucije Cezije Bas (*L. Caesius Bassus*) u dobi od 53 godine nakon 33 godine službe.⁴⁰ Vjerojatno im treba dodati oštećeni natpis nekog [---]reli[ja(?)] koji je odslužio 30 godina.⁴¹ Natpisi nemaju podatke o njihovim službama u legiji, a samo je Kurijacije nakon otpusta iz vojske bio aktivan kao civilni službenik u Saloni.⁴² Neki od ovih veterana možda su bili zadržani u službi *sub vexillo* na što upućuje usporedba godina života s godinama provedenima u vojsci, a neki su vjerojatno služili u namjesnikovu oficiju.⁴³ Nemoć je dokazati njihov angažman u namjesnikovoj administraciji jer ni jedan natpis nema navedenu oznaku neke od tih funkcija što bi najvjerojatnije bilo učinjeno jer su bile vrlo cijenjene.

Manji broj veterana dalmatinskih legija vratio se u rodne gradove u Italiji te ih je većina ostala u Dalmaciji.⁴⁴ Rijetki su svoj civilni život započeli u blizini prijašnjih logora te su se mahom naselili u gradovima – poglavito u Saloni gdje ih je najviše

dently starting after the end of service.³² After the year 42 the following soldiers were discharged: *C. Lucretius*,³³ *T. Curtiacus*,³⁴ *C. Lollius Valens*,³⁵ *L. Fabius Saturninus*,³⁶ *C. Vatinius Capito*³⁷ and one legionary whose name was not preserved.³⁸ Data on the age and years of service are known only for two. *Gaius Curiatius Secundus* died when he was 65,³⁹ and *Lucius Caesius Bassus* at the age of 53 after 33 years in the legion.⁴⁰ Probably a damaged inscription of a certain [---]reli[us(?)] should be added to this list, who served for 30 years.⁴¹ The inscriptions contain no information on their posts in the legion, and only *Curtiacus* was active as a civil servant in Salona.⁴² Some of these veterans might have been kept on active service *sub vexillo* as indicated by the comparison of age with years of service, and some probably also served in the governor's *officium*.⁴³ It is impossible to prove their involvement in governor's administration as none of the inscriptions contained mention of these positions which would probably be done as they were praised highly.

A small number of veterans of the Dalmatian legions returned to their hometowns, most of them stayed in Dalmatia.⁴⁴ Only rare former soldiers started their civilian life in the vicinity of former camps. Majority settled in the cities, particularly Salona

JEVIĆ 2015: 401, kat. br. 36; *EDH* HD058594.

³³ *CIL* 3, 2041; D. TONČINIĆ 2011: 63, br. 36; I. MATIJEVIĆ 2015: 413–414, kat. br. 45; *EDH* HD063843.

³⁴ *CIL* 3, 14244.1; D. TONČINIĆ 2011: 53, br. 28; I. MATIJEVIĆ 2015: 420, kat. br. 51; *EDH* HD062044.

³⁵ *AE* 1996, 1215; D. TONČINIĆ 2011: 59, br. 33; I. MATIJEVIĆ 2015: 416, kat. br. 47; *EDH* HD039979.

³⁶ *CIL* 3, 2022; D. TONČINIĆ 2011: 38, 40, br. 15; I. MATIJEVIĆ 2015: 418, kat. br. 49; *EDH* HD054723.

³⁷ *CIL* 3, 8764; D. TONČINIĆ 2011: 95, br. 64; I. MATIJEVIĆ 2015: 419, kat. br. 50; *EDH* HD062460. I. FADIĆ (1997: 79) je već upozorio na to da je J. J. WILKES (1969: 460–462) u svom tabličnom prikazu u vrijeme prije 42. godine pogreškom uvrstio veterane Basa, Lukrecija, Kapitona, Kurijacija i Kurtijaka.

³⁸ *ILug* 2600; D. TONČINIĆ 2011: 101, br. 70; I. MATIJEVIĆ 2015: 415, kat. br. 46; *EDH* HD035036.

³⁹ *CIL* 3, 2019; D. TONČINIĆ 2011: 52, br. 27; I. MATIJEVIĆ 2015: 417, kat. br. 48; *EDH* HD054720.

⁴⁰ *CIL* 3, 2014; D. TONČINIĆ 2011: 32–33, br. 10; I. MATIJEVIĆ 2015: 422–423, kat. br. 53; *EDH* HD054710.

⁴¹ *CIL* 3, 8732; D. TONČINIĆ 2011: 104–105, br. 75; I. MATIJEVIĆ 2015: 421, kat. br. 52; *EDH* HD062524.

⁴² Bio je *scriba Salonis* – službenik zadužen za nadzor financijskih spisa i arhiva u Saloni, J. J. WILKES 1999: 101; I. MATIJEVIĆ 2015: 99–100.

⁴³ E. J. C. MANN 1983: 30.

⁴⁴ J. C. MANN 1983: 30.

³² *CIL* 3, 9711; D. TONČINIĆ, 2011: 106, no. 77; I. MATIJEVIĆ, 2015: 401, cat. no. 36; *EDH* HD058594.

³³ *CIL* 3, 2041; D. TONČINIĆ, 2011: 63, no. 36; I. MATIJEVIĆ, 2015: 413–414, cat. no. 45; *EDH* HD063843.

³⁴ *CIL* 3, 14244.1; D. TONČINIĆ, 2011: 53, no. 28; I. MATIJEVIĆ, 2015: 420, cat. no. 51; *EDH* HD062044.

³⁵ *AE* 1996, 1215; D. TONČINIĆ, 2011: 59, no. 33; I. MATIJEVIĆ, 2015: 416, cat. no. 47; *EDH* HD039979.

³⁶ *CIL* 3, 2022; D. TONČINIĆ, 2011: 38, 40, no. 15; I. MATIJEVIĆ, 2015: 418, cat. no. 49; *EDH* HD054723.

³⁷ *CIL* 3, 8764; D. TONČINIĆ, 2011: 95, no. 64; I. MATIJEVIĆ, 2015: 419, cat. no. 50; *EDH* HD062460. I. FADIĆ (1997: 79) has already noticed that J. J. WILKES (1969: 460–462) included veterans Bassus, Lucretius, Capito, Curiatius and Curtiacus in the period before the year 42 by mistake in his table.

³⁸ *ILug* 2600; D. TONČINIĆ, 2011: 101, no. 70; I. MATIJEVIĆ, 2015: 415, cat. no. 46; *EDH* HD035036.

³⁹ *CIL* 3, 2019; D. TONČINIĆ, 2011: 52, no. 27; I. MATIJEVIĆ, 2015: 417, cat. no. 48; *EDH* HD054720.

⁴⁰ *CIL* 3, 2014; D. TONČINIĆ, 2011: 32–33, no. 10; I. MATIJEVIĆ, 2015: 422–423, cat. no. 53; *EDH* HD054710.

⁴¹ *CIL* 3, 8732; D. TONČINIĆ, 2011: 104–105, br. 75; I. MATIJEVIĆ, 2015: 421, cat. no. 52; *EDH* HD062524.

⁴² He was *scriba Salonis* – an official in charge of financial documents and archives in Salona, J. J. WILKES, 1999: 101; I. MATIJEVIĆ, 2015: 99–100.

⁴³ E. J. C. MANN, 1983: 30.

⁴⁴ J. C. MANN, 1983: 30.

potvrđeno.⁴⁵ Mnogo je legijskih veterana osnovalo obitelji tamo gdje su obavljali svoje prethodne službe jer nakon puno godina provedenih na istom mjestu nisu htjeli napuštati poznato okruženje.⁴⁶ Možda je tako bilo i sa Sekundom koji je mogao služiti u Saloni gdje je dokumentirana jača prisutnost aktivnih pripadnika Sedme legije.⁴⁷ U Saloni je iz 1. stoljeća poznat po jedan veteran iz legija Dvadeseta,⁴⁸ Četvrta *Flavia felix*,⁴⁹ Četrnaesta *Gemina*⁵⁰ i sedmorica iz legije Jedanaesta *Claudia pia fidelis*.⁵¹ Svaka je legija godišnje otpuštala oko 120

where most confirmations of their presence were found.⁴⁵ Many legionary veterans founded families in the areas of their former service as they were reluctant to leave familiar surroundings after years spent at the same place.⁴⁶ Perhaps that was the case with Secundus who might have been in service in Salona where active members of legio VII were recorded in a significant number.⁴⁷ One veteran from the legions XX,⁴⁸ IV *Flavia felix*,⁴⁹ XIV *Gemina*⁵⁰ respectively was recorded from the 1st century in Salona and seven from legio XI *Claudia pia fidelis*⁵¹

⁴⁵ J. C. MANN 1983: 30; S. FERJANČIĆ 2002: 180.

⁴⁶ J. C. MANN 1983: 61–63.

⁴⁷ Prije 42. godine u gradu su bila najmanje trojica vojnika i jedan konjanik, a poslije 42. godine trojica vojnika, jedan imaginifer, dvojica signifera i dvojica centuriona. Znatno povećanje broja vojnika i raznolikost službi omogućuje pretpostavku o prisutnosti legijske veksilacije u gradu nakon neuspjele Skribonijanove pobune, detaljnije o tome v. I. MATIJEVIĆ 2015: 82–83.

⁴⁸ *CIL* 3, 2030; I. MATIJEVIĆ 2015: 48–484, kat. br. 101; *EDH* HD054437. Legija je u Iliriku boravila od oko 20. pr. Krista do 9. n. Krista kada je napustila svoj logor Burnum i otišla na Rajnu, v. S. J. MALONE 2006: 30–32; Ž. MILETIĆ 2010: 120.

⁴⁹ *CIL* 3, 2004; I. MATIJEVIĆ 2015: 382–383, kat. br. 23; *EDH* HD054185. Legija je u Dalmaciji boravila u Burnumu od 71. do malo prije 86. godine kada je premještena u Meziju, v. J. J. WILKES 1969: 97; J. GÓMEZ-PANTOJA 2000: 114–115.

⁵⁰ *CIL* 3, 2066; I. MATIJEVIĆ 2015: 475, kat. br. 95; *EDH* HD057518. On odskače od ostalih dalmatinskih veterana iz 1. stoljeća jer nije sigurno je li njegova legija boravila u Dalmaciji, iako postoji mogućnost da je ovdje bila kratko neposredno nakon 68. – 69. godine, v. K. PATSCH 1900: 86; E. RITTERLING 1925: 1731; A. BETZ 1938: 55–56; T. FRANKE 2000: 194. Prema jednom mišljenju on je u Salonu dospio u okviru Klaudijeve dedukcije u Sikulima (S. FERJANČIĆ 2002: 106.), što je upitno jer je tada legija bila iznimno aktivna u Britaniji (E. RITTERLING 1925: 1730–1731; T. FRANKE 2000: 193–194), tako da nije posve jasno što je njega kao veterana motiviralo da se naseli toliko daleko od mjesta svoje službe i rodnog Iguvija u Italiji.

⁵¹ Prije 42. godine potvrđeni su Juencije Kvarto (*Iuventius Quartus*) (*CIL* 3, 2037 (8579); I. MATIJEVIĆ 2015: 443, kat. br. 71; *EDH* HD055582) i Lucije Kornelije (*L. Cornelius*) (*CIL* 3, 2017; I. MATIJEVIĆ 2015: 442, kat. br. 70; *EDH* HD054713). Nakon 42. godine poznati su Lucije Barbije [---] (*L. Barbis*) (*CIL* 3, 14855; I. MATIJEVIĆ 2015: 450–451, kat. br. 76; *EDH* HD034433.), Gaj Valerije (*C. Valerius*) (*CIL* 3, 2056; I. MATIJEVIĆ 2015: 452, kat. br. 77; *EDH* HD063269), Lucije Tetenijs Pansa (*L. Tettennius Pansa*) (*CIL* 3, 2054 (8758); I. MATIJEVIĆ 2015: 453, kat. br. 78; *EDH* HD062545), Lucije Pescenije Saturnin (*L. Pescennius Saturninus*) (*CIL* 3, 9710; I. MATIJEVIĆ 2015: 454–454, kat. br. 79; *EDH* HD058593) i Tit Oktavije Hister (*T. Octavius Hister*) (*CIL* 3, 9709; I. MATIJEVIĆ 2015: 456–457, kat. br. 456–457; *EDH* HD058592). Iz popisa je isključen Julije Lucilije (*Julius Lucilius*) (*ILJug* 2096; *EDH* HD034438) čiji natpis najvjerojatnije pripada kasnom principatu (I. MATIJEVIĆ 2015: 101). Legija je nakon slamanja Panonsko-dalmatinskog ustanka i istodobno s dolaskom Sedme legije u Tilverium smještena u Burnum koji je napustila 68. ili 69., otišla u sjevernu Italiju gdje se borila u građanskom ratu, a potom je prebačena na Rajnu; v. E. RITTER-

⁴⁵ J. C. MANN, 1983: 30; S. FERJANČIĆ, 2002: 180.

⁴⁶ J. C. MANN, 1983: 61–63.

⁴⁷ There were at least three soldiers and a cavalryman in the city before the year 42, and after the same year three soldiers, one imaginifer, two signifers and two centurions. Considerable increase of the number of soldiers and diversity of posts indicates to possible presence of a legionary vexillation after unsuccessful Scribonianus' revolt; more extensively on this in I. MATIJEVIĆ, 2015: 82–83.

⁴⁸ *CIL* 3, 2030; I. MATIJEVIĆ, 2015: 48–484, cat. no. 101; *EDH* HD054437. The legion was in Illyricum from ca. 20 BC to AD 9 when it left its camp at Burnum and went to Rhine, see. S. J. MALONE, 2006: 30–32; Ž. MILETIĆ, 2010: 120.

⁴⁹ *CIL* 3, 2004; I. MATIJEVIĆ, 2015: 382–383, cat. no. 23; *EDH* HD054185. The legion was in Dalmatia at Burnum from 71 to shortly before 86 when it was dispatched to Moesia, see J. J. WILKES, 1969: 97; J. GÓMEZ-PANTOJA, 2000: 114–115.

⁵⁰ *CIL* 3, 2066; I. MATIJEVIĆ, 2015: 475, cat. no. 95; *EDH* HD057518. He is different from the rest of the Dalmatian veterans from the 1st century as it is not certain if his legion was stationed in Dalmatia although it is possible that it was there only briefly immediately after 68–69, see K. PATSCH, 1900: 86; E. RITTERLING, 1925: 1731; A. BETZ, 1938: 55–56; T. FRANKE, 2000: 194. There is a hypothesis that he came to Salona within Claudius' *deductio* in Siculi (S. FERJANČIĆ, 2002: 106.) but in that period the legion was exceptionally active in Britannia (E. RITTERLING, 1925: 1730–1731; T. FRANKE, 2000: 193–194) so that it is not clear what made him, in his veteran years, settle so far away from the place of his service and hometown of Iguvium in Italy.

⁵¹ Prior to AD 42 the following soldiers were confirmed: Iuventius Quartus (*CIL* 3, 2037 (8579); I. MATIJEVIĆ, 2015: 443, cat. no. 71; *EDH* HD055582) and Lucius Cornelius (*CIL* 3, 2017; I. MATIJEVIĆ, 2015: 442, cat. no. 70; *EDH* HD054713). After the year 42 we know of Lucius Barbis [---] (*CIL* 3, 14855; I. MATIJEVIĆ, 2015: 450–451, cat. no. 76; *EDH* HD034433.), Gaius Valerius (*CIL* 3, 2056; I. MATIJEVIĆ, 2015: 452, cat. no. 77; *EDH* HD063269), Lucius Tettennius Pansa (*CIL* 3, 2054 (8758); I. MATIJEVIĆ, 2015: 453, cat. no. 78; *EDH* HD062545), Lucius Pescennius Saturninus (*CIL* 3, 9710; I. MATIJEVIĆ, 2015: 454–454, cat. no. 79; *EDH* HD058593) and Titus Octavius Hister (*CIL* 3, 9709; I. MATIJEVIĆ, 2015: 456–457, cat. no. 456–457; *EDH* HD058592). Julius Lucilius has been left out of the list (*ILJug* 2096; *EDH* HD034438) as his inscription most likely belongs to the Late Principate (I. MATIJEVIĆ, 2015: 101). After crushing the Pannonian-Dalmatian upheaval and simultaneously with arrival of legio VII in Tilverium, the legion was stationed in Burnum, leaving in 68 or 69 to northern Italy where it fought in the civil war and then it was dispatched to Rhine; see. E. RITTERLING,

vojnika⁵² od kojih su neki preminuli i prije napu-
njenih 25 godina službe, tako da taj broj vjerojat-
no nije premašivao stotinu.⁵³ Od ovih pet legija
najduže su u provinciji i praktički istodobno bo-
ravile Sedma i Jedanaesta legija i stoga se njihove
veterane može promatrati kao jedinstvenu cjeli-
nu. One su između završetka ustanka 9. godine i
Scribonijanove pobune 42. godine otpustile mak-
simalno oko 6000 vojnika od kojih se veliki broj
najvjerojatnije doselio u Salonu. Međutim, čvrste
dokaze tadašnjih otpuštanja predstavlja samo osam
natpisa i nesumnjivo ih je moralo biti puno više.⁵⁴
U zapadnom dijelu agera tada su se smjestili vete-
rani Sedme legije Lucije Vegnonije i Aulo Rutilije
Tusko⁵⁵ gdje su možda bili privučeni plodnim ze-
mljištima pogodnima za održavanje imanja. Očito
je riječ o pojedinačnim naseljavanjima kojih je u
tom dijelu gradskog teritorija također moralo biti
više. Međutim, ovaj proces dobio je svoj instituci-
onalni okvir za vladavine cara Klaudija (41. – 54.)
kada su u Sikulima između Salone i Tragurija vete-
ranima dodijeljena zemljišta i organizirano njho-
vo naseljavanje.⁵⁶ Najvjerojatnije je riječ o carevu
svojevrsnom oduživanju legionarima koji se nisu
odmetnuli u začetku Scribonijanove pobune 42.
godine.⁵⁷ Izravna potvrda o dedukciji nalazi se
u Plinijevoj *Naturalis historia* (III, 141: *Siculi in
quem locum divus Claudius veteranos misit*), a po-
dupire je i veća brojnost veteranskih natpisa s ob-
zirom na to da su nastali u osjetno kraćem vreme-
nu u usporedbi s prethodnim razdobljem. Naime,

Each legion discharged about 120 soldiers⁵² per year
some of which died before they had been in service
for 25 years so that this number probably was not
over 100.⁵³ Out of these five legions the Seventh and
Eleventh spent most time in the province, almost
simultaneously so that their veterans can be inter-
preted collectively. These legions discharged about
6000 soldiers at most between the uprising in AD 9
and Scribonianus' rebellion in AD 42 and most of
these veterans probably settled in Salona. However,
reliable evidence of discharge can be found only in
eight inscriptions but doubtlessly there had to be
much more examples.⁵⁴ Veterans of legio VII Lucius
Vegonius and Aulus Rutilius Tuscus⁵⁵ settled in the
western part of ager where they might have been
attracted by fertile soil suitable for agricultural estate.
Evidently these were individual cases of settlement
that had to be more frequent in that part of the city
territory. However this process got its institutional
framework during the reign of the Emperor Claudi-
us (41-54) when land was allotted to the veterans in
Siculi between Salona and Tragurium and their set-
tling was organized.⁵⁶ Most probably this was kind
of emperor's payback to legionaries who remained
loyal at the beginning of Scribonianus' revolt in AD
42.⁵⁷ Direct confirmation of deductio can be found
in Pliny's *Naturalis historia* (III, 141: *Siculi in quem
locum divus Claudius veteranos misit*), and it is sup-
ported by a bigger number of veteran inscriptions
since they were made in shorter time in comparison
with the earlier period. Namely, between the year

LING 1925: 1691–1693; J. J. WILKES 1969: 92, 96–97; R. FELL-
MANN 2000: 127 i d.; N. CAMBI et al. 2006: 5.

⁵² W. SCHEIDEL 2007: 432.

⁵³ J. C. MANN 1983: 59; Y. LE BOHEC 2001: 225.

⁵⁴ I. MATIJEVIĆ 2015: 123.

⁵⁵ V. gore bilj. 28, 32.

⁵⁶ M. SUIĆ 1960: 163; J. C. MANN 1983: 31. Ovdje tre-
ba spomenuti počasni natpis (*CIL* 3, 2028 (8753); *EDH*
HD054776) koji su Luciju Preciliju Klementu Julijanu (*L. Prae-
cilius Clemens Iulianus*), primipilaru i prefektu kasta legije Peta
Macedonica, postavili neki veterani koji su se borili pod njegovim
zapovjedništvom dok je legat združenih provincija Mezije, Ma-
kodonije i Ahaje bio Publije Memije Regulus, dakle između 35. i
42. ili 44. godine. Nije isključeno da su ovi veterani sudjelovali
u naseljavanju koje spominje Plinije (J. C. MANN 1983: 321),
kao što nije isključeno da su pripadali legiji Peta *Macedonica*
prema čemu je u Plinijevoj rečenici objedinjeno više dedukcija
(G. ALFÖLDY 1964: 177–178). Za pregled ostalih interpreta-
cija natpisa i problem njegove datacije v. I. MATIJEVIĆ 2015:
123–124, 184–185, 628–639, kat. br. 235.

⁵⁷ Među novijim naslovima u kojima se spominju Sikuli i nase-
ljavanje veterana v. i J. PARAT 2016: 204–207.

1925: 1691–1693; J. J. WILKES, 1969: 92, 96–97; R. FELL-
MANN, 2000: 127 ff.; N. CAMBI et al., 2006: 5.

⁵² W. SCHEIDEL, 2007: 432.

⁵³ J. C. MANN, 1983: 59; Y. LE BOHEC, 2001: 225.

⁵⁴ I. MATIJEVIĆ, 2015: 123.

⁵⁵ See notes 28, 32.

⁵⁶ M. SUIĆ, 1960: 163; J. C. MANN, 1983: 31. We need
to mention an honorary inscription (*CIL* 3, 2028 (8753); *EDH*
HD054776) to Lucius Praecilius Clemens Iulianus (*L. Praecilius
Clemens Iulianus*), primipilus and praefectus castrorum of legio V
Macedonica, erected by some veterans who fought under his com-
mand while Publius Memmius Regulus was the legate of joint
provinces of Moesia, Macedonia and Achaia, between the years
35 and 42 or 44. It is possible that these veterans participated in
settling mentioned by Pliny (J. C. MANN, 1983: 321), and it is
also possible that they belonged to legio V *Macedonica*, whereby
several land allotments were united in the Pliny's sentence (G.
ALFÖLDY, 1964: 177–178). For an overview of other interpreta-
tions of the inscription and problem of its dating see I. MATI-
JEVIĆ, 2015: 123–124, 184–185, 628–639, cat. no. 235.

⁵⁷ For more recent works mentioning Siculi and settling of the
veterans see also J. PARAT, 2016: 204–207.

između 42. godine i 58. – 62. godine kada je u Dalmaciji boravila legija Sedma *Claudia pia fidelis* odnosno 68. – 69. godine kada je iz nje otišla legija Jedanaesta *Claudia pia fidelis*, potvrđena su deveterica veterana. Iako je provincijska metropola i prije toga veteranima bila atraktivna za nastavak života, nema sumnje da je ovo bio osobito snažan poticaj njihovu naseljavanju u okviru kojega je i Sekundo ovdje mogao doći. Sikuli su ovisili o Saloni, imali su status pagusa⁵⁸ i u izvorima su jedina pouzdano potvrđena dedukcija veterana bez osnivanja kolonije na području provincija Dalmacije, Panonije, Mezije, Trakije, Makedonije i Ahaje.⁵⁹ Naseljavanje veterana u tom dijelu salonitanskog agera do sada su potvrdili samo natpisi bivših pripadnika legije Jedanaesta *Claudia pia fidelis* – Lucija Tetenija Panse, Lucija Pescenija Saturnina i Tita Oktavija Histera pronađeni na prostoru današnjih Kaštela.⁶⁰ Otkrićem stele Gaja Aulija Sekunda nedvojbeno je dokazano naseljavanje i veterana legije Sedma *Claudia pia fidelis* u Sikulima.

5. ZAKLJUČAK

U Sikulima, zapadnom dijelu salonitanskog agera na prostoru današnjih Kaštela, pronađena je 2013. oštećena stela veterana legije Sedma *Claudia pia fidelis*. Veteran Kvint Aulije Sekundo bio je iz Kremone u sjevernoj Italiji, natpis otkriva da ga je nakon 42. godine komemorirala njegova supruga Arija Agatemerida, a spominje se i Gaj Arije Prisko(?). Gentilicij *Aulius* do sada nije bio poznat u onomastičkom repertoaru rimske provincije Dalmacije kao što ni među pripadnicima ove legije u Dalmaciji nije bio poznat ni jedan iz Kremone, iako su mnogi potjecali iz različitih italjskih gradova. Koncentracija natpisa, posebice onih bivših pripadnika dalmatinskih legija Sedme i Jedanaeste *Claudia pia fidelis*, pokazuje da je Salona

42 and 58-62 when legio VII Claudia pia fidelis was stationed in Dalmatia, and 68-69 when legio XI Claudia pia fidelis left Dalmatia, nine veterans were confirmed. Although the provincial metropolis was attractive to veterans as a place for continuation of life before this Claudius' act, there is no doubt that this was an important encouragement to their settling that might explain Secundus' arrival to this area. Siculi depended on Salona, having a status of pagus⁵⁸ and in the sources they are the only reliably confirmed land allotment to veterans (*deductio*) without founding a colony in the regions of the provinces of Dalmatia, Pannonia, Moesia, Thrace, Macedonia and Achaea.⁵⁹ Settling of the veterans in this part of the Salonitan ager has been confirmed only by the inscriptions of the former members of legio XI Claudia pia fidelis – Lucius Tettennius Pansa, Lucius Pescennius Saturninus and Titus Octavius Hister found in the region of present-day Kaštela.⁶⁰ Discovery of the stele of Gaius Aulius Secundus has undoubtedly confirmed settling of the veterans of legio VII Claudia pia fidelis in Siculi as well.

5. CONCLUSION

A damaged stele of a veteran of legio VII Claudia pia fidelis was found in 2013 in Siculi, in the western part of the Salonitan ager in the region of present-day Kaštela. Veteran Quintus Aulius Secundus was from Cremona in northern Italy, and the inscription reveals that his wife Arria Agatemeris was the commemorator after the year 42, and Gaius Arrius Priscus(?) is also mentioned. Gentilicium Aulius has not been known in the onomastic repertory of the Roman province of Dalmatia just like none of the soldiers originating from Cremona and serving in this legion in Dalmatia have been recorded though legionaries came from many Italic cities. The concentration of the

⁵⁸ M. SUIĆ 1955: 8; M. SUIĆ 1960: 163. Car je u mnogim dijelovima Carstva osnovao kolonije skrbeći se za veterane; G. ALFÖLDY 1964: 177; S. FERJANČIĆ 2002: 194.

⁵⁹ S. FERJANČIĆ 2002: 103, 105.

⁶⁰ Za natpise njih trojice v. ovdje bilj. 51. O naseljavanjima legijskih veterana u Saloni posebno v. G. ALFÖLDY 1964: 176–179. Može se pretpostaviti da su neki od veterana ovih legija posjedovali imanja u Sikulima i da pokopani na nekropolama u Saloni, I. MATIJEVIĆ 2015: 123.

⁵⁸ M. SUIĆ, 1955: 8; M. SUIĆ, 1960: 163. The emperor founded colonies in many parts of the Empire taking care of the veterans; G. ALFÖLDY, 1964: 177; S. FERJANČIĆ, 2002: 194.

⁵⁹ S. FERJANČIĆ, 2002: 103, 105.

⁶⁰ For their inscriptions see note 51. About the settling of the legionary veterans in Salona see in particular G. ALFÖLDY, 1964: 176-179. We can assume that some of the veterans of these legions owned estates in Siculi and that they were buried in the necropolises in Salona, I. MATIJEVIĆ, 2015: 123.

tijekom 1. stoljeća legijskim veteranima bila omiljeno mjesto za započinjanje civilnog života. Može se pretpostaviti da je Sekundo prije otpusta služio u Saloni gdje je, sudeći prema natpisima aktivnih pripadnika njegovih kolega, mogla boraviti jedna veksilacija Sedme legije. Također je moguće da je ovdje naseljen u okviru dedukcije veterana u Sikulima tijekom vladavine cara Klaudija (41. – 54.). Tada je intenzitet naseljavanja očito bio pojačan, što pokazuje i brojnost epigrafskih potvrda veterana obiju dalmatinskih legija. Upravo su u Sikulima nakon 42. godine potvrđena trojica bivših pripadnika legije Jedanaesta *Claudia pia fidelis*, a stela Gaja Aulija Sekunda prvi je i izravan dokaz da su tamo naseljavani i pripadnici legije Sedma *Claudia pia fidelis*.

inscriptions, particularly those of former members of the Dalmatian legions VII and XII *Claudia pia fidelis*, indicates that veterans chose Salona as their favourite place for starting a civil life in the 1st century. We can assume that Secundus served in Salona before he was discharged as one vexillation of legio VII may have been stationed there judging from the inscriptions of active members of this legion. It is also possible that he was settled there within *deductio* of the veterans in Siculi during the reign of the Emperor Claudius (41-54). Evidently settling intensified in that period as indicated by a growing number of epigraphic testimonies of veterans of both Dalmatian legions. It was exactly in Siculi that three former members of legio XI *Claudia pia fidelis* were confirmed after the year 42, and the stele of Gaius Aulius Secundus is the first and direct testimony that members of legio VII *Claudia pia fidelis* were settled there as well.

BIBLIOGRAFIJA /
BIBLIOGRAPHY

*Popis izvora i njihovih izdanja /
List of literary sources*

Plin., *N. h.*

Pliny, *Natural History*, translated by H. Rackham, vol. I-IV, Loeb Classical Library, London, 1952.

Popis skraćena / List of abbreviations

AE – *Année épigraphique*, Paris.

BAR – *British Archaeological Reports*, Oxford.

CIL – *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin, Accademia litterarum regia Borussica.

EDH – *Epigraphische Datenbank Heidelberg* (<http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/inschrift/suche>) (3. ožujka 2017.).

ILLug – Anna et Jaro Šašel, *Inscriptiones latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt* (Situla, 5, Ljubljana, 1963); *Inscriptiones latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt* (Situla, 19, Ljubljana, 1978); *Inscriptiones latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt* (Situla, 25, Ljubljana, 1986).

OPEL 1 – *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum*, Vol. I: ABA – BYSANVS, Budapest 2005.

OPEL 3 – *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum*, Vol. III: LABAREVS – PYTHEA, Wien 2000.

PWRE – *Paulys Real-Encyklopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart.

WMBH – *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina*, Wien.

Popis literature / Literature

G. ALFÖLDY, 1964 – Géza Alföldy, Veteranendeduktionen in der Provinz Dalmatien, *Historia*, 13, Stuttgart, 1964, 167–179.

G. ALFÖLDY, 1969 – Géza Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatien*, Heidelberg, 1969.

A. BETZ, 1938 – Artur Betz, *Untersuchungen zur militärgeschichte der römischen Provinz Dalmatien*, Abhandlungen des archaologisch-epigraphischen

chen Seminars der Universität Wien, Neue Folge, Heft 3, Wien, 1938.

Y. Le BOHEC, 2001 – Yann Le Bohec, *The Imperial Roman Army*, London – New York, 2001.

N. CAMBI, 2000 – Nenad Cambi, *Imago Animi*, Split, 2000.

N. CAMBI et al., 2006 – Nenad Cambi, Miroslav Glavičić, Dražen Maršić, Željko Miletić, Joško Zaninović, *Amfiteatar u Burnumu. Stanje istraživanja 2003. – 2005.*, Drniš – Šibenik – Zadar, 2006.

I. FADIĆ, 1997 – Ivo Fadić, Spomenici VII. legije na području Tilurija (Tilurium), *Diadora*, 18–19, 1996–1997, Zadar, 1997, 77–119.

S. FERJANČIĆ, 2002 – Snežana Ferjančić, *Naseljavanje legijskih veterana u balkanskim provincijama, I-III vek n. e.*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Balkanološki institut, posebna izdanja 79, Beograd, 2002.

R. FELLMANN, 2000 – Rudolf Fellmann, Die 11. Legion Claudia Pia Fidelis, *Les légions de Rome sous le Haut-Empire (Actes du Congrès de Lyon 17-19 septembre 1998)*, eds. Y. Le Bohec – C. Wolff, Lyon, 2000, 127–131.

T. FRANKE, 2000 – Thomas Franke, Legio XIV Gemina, *Les légions de Rome sous le Haut-Empire (Actes du Congrès de Lyon 17-19 septembre 1998)*, eds. Y. Le Bohec – C. Wolff, Lyon, 2000, 191–202.

M. GLAVIČIĆ, 2007 – Miroslav Glavičić, O municipalitetu antičke Skardone, *Zbornik radova sa simpozija Rijeka Krka i Nacionalni park "Krka". Prirodna i kulturna baština, zaštita i održivi razvitak*, ur. D. Marguš, Šibenik: Javna ustanova "Nacionalni park Krka", 2007, 251–257.

J. GÓMEZ-PANTOJA, 2000 – Joaquín Gómez-Pantoja, Legio IIII Macedonica, *Les légions de Rome sous le Haut-Empire (Actes du Congrès de Lyon 17-19 septembre 1998)*, eds. Y. Le Bohec – C. Wolff, Lyon, 2000, 105–117.

J. del HOYO, 2000 – Javier del Hoyo, Agatemeris, *nuevo antropónimo griego atestiguado en Hispania, Gerión*, 18, 2000, 315–321.

C. HÜLSEN, 1901 – Christian Hülsen, Cremona, *PWRE* 4/2, 1901, 1702–1703.

S. J. MALONE, 2006 – Stephen J. Malone, *Legio XX Valeria Victrix. Prosopography, archaeology and history*, BAR International series 1491, Oxford, 2006.

J. C. MANN, 1983 – John C. Mann, *Legionary re-*

- recruitment and veteran settlement during the principate*, London, 1983.
- D. MARŠIĆ, 2010 – Dražen Maršić, Izgubljeni salonitanski spomenici (II.) / Portretne stele vojnika VII. legije C. p. f. Gaja Lukrecija i Lucija Cezija Basa, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, 103, Split, 2010, 68–80.
- I. MATIJEVIĆ, 2015 – Ivan Matijević, *Rimski vojnici na natpisima iz Salone iz doba principata*, doktorska disertacija (rukopis) / PhD thesis (manuscript), Sveučilište u Zadru, Zadar, 2015.
- Ž. MILETIĆ, 2010 – Željko Miletić, Burnum – vojničko središte provincije Dalmacije, *Nalazi rimske vojne opreme u Hrvatskoj*, ur. I. Radman-Livaja, Zagreb, 2010, 113–141.
- J. PARAT, 2016 – Josip Parat, Reconsidering the Traces of Scribonianus' Rebellion, *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 48, Zagreb, 2016, 191–212.
- K. PATSCH, 1900 – Karlo Patsch, Archäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien, *WMBH*, 7, 1900, 33–166.
- E. RITTERLING, 1925 – Emil Ritterling, *Legio*, *PWRE*, 12, 1925, 1211–1829.
- W. SCHEIDEL, 2007 – Walter Scheidel, Marriage, Families, and Survival: Demographic Aspects, *A Companion to the Roman Army*, ed. P. Erdkamp, Blackwell Publishing, 2007, 417–434.
- H. SOLIN, 2003 – Heikki Solin, *Die griechischen Personennamen in Rom. Ein Namenbuch*. Zweite, völlig neu bearbeitete Auflage, erster band, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2003.
- M. SUIĆ, 1955 – Mate Suić, Limitacija agera rimskih kolonija na istočnoj jadranskoj obali, *Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 1, Zadar, 1955, 1–36.
- M. SUIĆ, 1960 – Mate Suić, Pravni položaj grčkih gradova u Manijskom zalivu za rimske vladavine, *Diadora*, 1, Zadar, 1960, 147–174.
- D. TONČINIĆ, 2011 – Domagoj Tončinić, *Spomenici VII. legije na području rimske provincije Dalmacije*, Split, 2011.
- D. TONČINIĆ, D. DEMICHELI, 2008 – Domagoj Tončinić, Dino Demicheli, Stela veterana VII. legije Lucija Vetija Sekunda iz Hrvaca kod Sinja, *Archaeologia Adriatica*, 2/1, Zadar, 2008, 349–358.
- J. J. WILKES, 1969 – John J. Wilkes, *Dalmatia*, London, 1969.
- J. J. WILKES, 1999 – John J. Wilkes, *The Roman army as a community in the Danube lands, The Roman army as community, Including papers of a conference held at Birkbeck College, University of London on 11-12 January, 1997*, *Journal of Roman archaeology*, Supplementary series number 34, eds. A. Goldsworthy – I. Haynes, Portsmouth, Rhode Island, 1999, 95–104.